Szocialisták a vádlottak padján, 1871–1872

Heckmann István visszaemlékezése

Közli: Zalai Katalin

Az alábbi visszaemlékezés 1911-ben, az 1871. június 11-én tartott népgyűlés 40. évfordulójára készült. Heckmann István írta Révész Mihálynak, a Népszava szerkesztőjének, akiről köztudomású volt, hogy gyűjti a munkásmozgalom emlékeit. [1] Heckmann is részt vett az általa felidézett gyűlésen, majd ő is a letartóztatottak között volt. Erre és egy később keletkezett, hosszabb lélegzetű visszaemlékezésére a történeti szakirodalom is gyakran hivatkozik. [2]
Annak ellenére, hogy több évtized távlatából készült, az adatai pontosak, ugyanakkor visszaadják az események hangulatát is.

A visszaemlékezés írója, a regényes életű Heckmann István cipészmunkás 1850-ben született. Édesanyja, Heckmann Katalin egy magyar bárónő társalkodónője volt. Apja állítólag Johann Ritter von Wagner osztrák hadügyminiszter, aki azonban nem vett tudomást balkézről született gyermekéről. Édesanyja fiatalon halt meg és Heckmann István árván nőtt fel. 18 éves korától kezdve a budapesti cipészmunkások mozgalmában tevékenykedett. Pécsett, majd Szegeden dolgozott a szakmájában. Több feljegyzése szól a cipészek országos szervezkedéséről és a szocialista mozgalom kezdeteiről. [3]

Az alábbi írása kissé nehezen olvasható, mondatszerkesztése és helyesírása is arra utal, hogy elsősorban németül írt és olvasott. A központozást és a ragokat javítottuk, egy esetben a szöveget átfogalmaztuk, hogy segítsük megértését. A javított szöveget kapcsos zárójelbe tettük és lábjegyzetben jelöltük.

Szeged, 1911. június 9.

A párizsi események és annak lenyomása május 26-án és több más fontos ügyek miatt az általános munkásegylet vezető férfiai, különösen a „szellemi munkások szektio" tagjai közt került ki az eszme, hogy vasárnap június 11-ikére egy impozáns népgyűlést tervezzenek. Nehezen ment a dolog, [mert a gyűlésre nehezen lehetett egybehívókat találni] [4] *, például Thaisz Elek akkori főkapitány csak oly esetben adott nagyobb arányú gyűléseknek helyt, ha azokat nevezetes polgárok, háztulajdonos stb. a felelősséget elvállalták; Erre a tervezett gyűlésre nagy nehezen két szélsőbaloldali képviselő, kik mindég a munkások ügyeit szimpatikusan folytatták, vállalták a felelősséget. A napirend 12 pontból állott, közte egy pont a „Freies Asylrecht" (szabad menedékhely politikai menekülteknek), ez a pont ugyan a Párizsi Kommün esetleg Magyarországra menekülése miatt volt, mert azok között több magyar [volt] és mint ismeretes, Frankel Leó és mások. A gyűlés a józsefvárosi Bornyú- térre lett egybehívva.* [5]

A főkapitány a gyűlést felsőbb utasításra nem engedte meg. A gyűlésre a vezetők Scheu András a bécsi Volkswille felelős szerkesztőjét egy kiváló szónokot is meghívták, aki szintén vállalkozott az általános szavazati jog érdekében az előadást német nyelven tartani. A tervezés úgy volt, hogy minden pontnak két előadója legyen, magyar és német, a képviselők is vállalták. Miután közhírre jutott a munkásságnak, hogy a gyűlés be van tiltva és az „általános munkásegylet" helyisége (Mária utca) hatóságilag bezáródott, a munkásság, kik értesültek Scheu pesti tartózkodásáról felkeresték a Munkásképző egyletet „Arbeiter Bildungs Verein". (István tér és Dob utca sarok) [6] *A nagy terem délután 3 órakor zsúfolásig megtelt tagokból és mint szokott kíváncsiskodóktól, mind Scheu Andrást kívántuk hallani, aki a kívánságnak eleget is tett egy-két óra hosszan tartó lelkes beszéddel. Az előadás után Szvoboda Lajos, bölcsésztan hallgató elvtárs azon propozitiót tette a jelen voltaknak, hogy a gyönyörű időt használják fel és kísérjük vendégünket a Városligetbe. Erre sokan vállalkoztak és úgy négyes sorban vonultunk a Dob utcán végig a Városligetbe. (Az első út a Kéményseprő vendéglő.)*

Itt meg akarom jegyezni, hogy a menetben részt vevők közt sokunk[nak] fekete fátyol volt a kalapunkon gyász jeléül a Commün letörése miatt. Egy kis szórakozás után Scheu említést tett, hogy a bécsi államügyészség arra a napra szóló Volkswille példányát lefoglalta csupán egy száma került még kezébe; voltak felkiáltások, halljuk a tartalmát¸ Scheu fellépett egy asztalra és hangosan elolvasta „Die [Herren] des 19. Jahrhunderth", voltak is különbféle felkiáltások, sokan felkiáltottak „ A vive la Commün!" és még sok mást.

Egyényi a főkapitány aktuárja [7] *erre a tömeget feloszlatta, a vendégek szó nélkül távoztak és pedig onnan a „városi vendéglőbe".* [8] *Ahogy odaérkeztek már Thaisz főkapitány egy sereg lovas rendőrökkel odaérkezett hogy szétzavarja a már kisebb számban volt társaságot, de nem volt arra alkalom, mert már csak csendes társas beszédeket és a napi eseményeket vitattuk.*

Hétfőn reggel mikor Scheu vissza szándékozott utazni, Egyényi több biztosok kísérettel úgy Scheu Andrást, Dr. Rüdt, Schäftner szobrászt, Kuttil szalagkészítő munkást letartóztatta, néhány napig itt fogták és csak is kemény fellépés néhány képviselők által, oly formán szabadon bocsátották, oly feltételekkel, hogy rendőri kísérettel Ausztria határáig kísérték. [9] *Június 12-én kezdődött a hajsza a Pesten lakó elvtársakkal, a letartóztatások, és ez tartott egész héten át, körülbelül 70 munkást letartóztattak és különféle szakmából 26 maradt a vizsgálati fogságban is. 15 október 20-ig, egy része karácsonyig, négy pedig az egész vizsgálat tartama alatt, amely egy évig tartott fogságban. Eisel Károlyt néhány nap[pal] halála előtt szabadon bocsátották, a többi legnagyobb része, pékek a városból ki lettek toloncolva. Még említeni akarom, hogy a vizsgálati fogság a legtöbb része a váczi fegyházban kelletett tölteni ahol a börtönigazgató által minden egyes, ki szabadon ment, egy írást kapott útnak.*

PIL 721. f. 100. 1-9. – Kézírással írt levél.

***

1871. június 11-én, néhány nappal a Párizsi Kommün leverése után a pesti munkások népgyűlést és gyászfelvonulást tartottak a Városligetben. [10] Az I. Internacionálé felhívására Európa szerte voltak hasonló megmozdulások, tiltakozásul a Kommünt követő megtorlás ellen. A tüntetés utáni napon a rendőrség az Általános Munkásegylet egész vezetőségét letartóztatta, az egyleti helyiségeket bezáratta.
[11]

Az ügyészség a letartóztatottak ellen hűtlenség címén vádiratot adott ki. Majdnem egy évig tartott a vizsgálati fogság, csak 1872. április 22-én kezdődött a per. A fő vádlottak Farkas Károly, Külföldi Viktor, Ihrlinger Antal, Politzer Zsigmond, Essl András, Szvoboda Lajos, Rauchmaul Károly, Rauch György voltak, akiket nyolcnapi tárgyalás után felmentettek. Kivéve Politzert, akit hathavi fogházra ítéltek, más ügy miatt. A megvádoltak közül hárman fogságban szerzett betegségükben haltak meg. A tábla 1872 októberében, a kúria 1873 januárjában hagyta jóvá a felmentő ítéletet. [12]

A hűtlenséggel vádolt szocialisták védelmét neves liberális jogászok vállalták el. Köztük volt dr.

Friedmann Bernát, aki egy évtizeddel később a tiszaeszlári antiszemita perben is védőügyvéd volt és dr. Schulhof Géza, az Általános Munkásegylet jogtanácsosa. [13]

A vádirat szerint az Általános Munkásegylet szociáldemokrata eszméket terjesztett, jóllehet alapszabályai erre nem jogosították fel. Azt akarták bizonyítani, hogy a pesti szocialisták az Internacionálé sugalmazására „államellenes munkás-összeesküvést" terveztek. Bűnükül rótták fel, hogy az Általános Munkásegylet vezetői titokban hozták létre a „fejmunkások" szekcióját, [14]
az irodalmi osztályt, a „szociáldemokrata iskolát" és kiépítették a munkásegyletek országos hálózatát. Az 1871 tavaszán lezajlott sztrájkmozgalmakat is nekik tulajdonították.
[15]
A június 11-ei munkásgyűlésen elhangzott lázító beszédek és a köztársaság eszméje melletti kiállás is bővítette a bűnlajstromot.

Dr. Friedmann Bernát védőügyvéd már a tárgyalás első napján megfogalmazta: *„Egyúttal tagadom azt határozottan, hogy a szabad Magyarországon akár a munkásmozgalom, akár a respublica hívének vallani magát ›hűtlenségi‹ bűntettet képezne. Valakinek a szívén fekhetik a munkások ügye anélkül, hogy ezért eo ipso már a tőke s a vagyon ellenségének tekinthessék. … Az egész társadalmi rendet, minden intézményt rossznak tarthatja bárki, de azért a hitéért, meggyőződéséért, ha valaki a törvényes rend erőszakos felforgatására nem törekedett, nem fog soha büntetés alá vétetni."*
[16]
A vádlottak a szocialista mozgalom békés, törvényes jellegét hangsúlyozták, olyan társadalmi rendet képzeltek, melyben a politikai egyenlőség mellett társadalmi egyenlőség is létezik, céljuk a munkásosztály egyenjogúsítása volt.

Nem sikerült az Általános Munkásegylet vezetőit és szervezőit elítélni. A nagy munkás-összeesküvésről szóló vád alaptalannak bizonyult. Ráadásul igazából nem volt megfelelő modern jogszabály, aminek alapján el lehetett ítélni a vádlottakat. (A hűtlenség tényét a Szent István törvénykönyv és a Werbőczy-féle Hármaskönyv passzusaira, illetve a Rákóczi szabadságharc leverését követően kibocsátott 1715. évi törvényre építették.)

A következő évtized jogalkotása azonban pótolta a hiányt. Egy sor, a munkásság szervezkedését megnehezítő, propagandáját akadályozó, illetve megtorló törvényt és jogszabályt hoztak.

[1] A Révész Mihálynak szóló levél a visszaemlékezés kísérőlevele, *PIL 721.f. 1/100. ő.e. 1.*

[2] *PIL 665.f. 85.*

[3] *U. o.*

[4] Eredeti szöveg: „mert a gyűlésre való egybehívókat nagy nehezen kaphatók voltak”

[5] Borjú-tér, ma Rákóczi-tér.

[6] István tér, ma Klauzál-tér.

[7] Egyényi Imre rendőrfogalmazóról van szó, aki a kihallgatásokat vezette.

[8] A vendéglő a Zerge utcában volt. Valószínű, hogy a Bródy Sándor utca felé eső végénél a *Kőszáli Zergéhez* címzett vendéglő állott. Erről lehet szó.
PIL 867.f. h-55

[9] Schäftner, Leopold, eredeti szakmája kőfaragó, Kuttil, Rudolf orvosi műszerészkészítő és Rüdt, August, mindhárman az ausztriai szociáldemokrata mozgalomban tevékenykedtek. Este került sor a gyűlés egyik magyar szónokának, Politzer Zsigmondnak és Szvoboda Lajosnak a letartóztatására. Politzer a röviddel korábban megszűnt pesti szocialista lapok (a *Testvériség* és a *Brüderlichkeit*

) szerkesztője, Szvoboda pedig munkatársa volt.

[10] A párizsi kommün jelentése: párizsi községtanács (*Commune de Paris*). Louis Blanc és Pierre-Joseph Proudhon francia szocialisták elvei alapján alakított szocialista típusú államszervezet, amely 1871. március 28. - május 28. között működött Párizsban. A Kommün leverését követően aránytalanul véres megtorlás zajlott Párizsban. A Kommün megítélése a történelmi irodalomban vitatott.

[11] Az Általános Munkásegylet a magyarországi munkásság első szocialista szervezete, 1868-ban Ferdinand Lassalle programja alapján jött létre. Célja a munkásság politikai és gazdasági jogainak biztosítása volt. Az egylet 1870-ben jóváhagyott alapszabályai lehetővé tették, hogy az ország területén fiókegyleteket hozzanak létre. Budapesti központi helyisége a Mária utca 9. szám alatt volt. Vezetőinek letartóztatása egyben az Általános Munkásegylet megszűnését is jelentette.

[12] A tárgyalás hivatalos jegyzőkönyve nem maradt fenn. A pert a sajtó, elsősorban a *Magyar Újság*
és a
Hon
tudósításai, a
Magyar Munkás Naptár
1888-as évfolyamában megjelent, majd 1906-ban a
Népszava Naptá
rban újra közölt jegyzőkönyvből ismerjük. A
Magyar Újság
tudósításait közli
A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai
I. kötet 205-232. A témát feldolgozta Révész Mihály:
A hűtlenségi-pör.
1911. Népszava, és S. Vincze Edit:
A Hűtlenségi-per 1871-1872.
1971, Kossuth Könyvkiadó.

[13] Ez utóbbi feldolgozta a munkásmozgalom történetének korai időszakát. Dombovári Schulhof Géza: *A munkásmozgalom keletkezése Magyarországon*, 1895.

[14] A szellemi munkásokat nevezték fejmunkásoknak. A fejmunkás szekcióban írni, olvasni tanították a munkásokat és nagy hangsúlyt helyeztek az ismeretterjesztésre. A fejmunkások három kiemelkedő személyiségéről Kozáry Andrea: Írástudók, "szellemi munkások" a korai magyar szociáldemokráciában: Politzer, Külföldi, Frankel, *Múltunk,* 2007/2.

[15] 1871 tavaszán számos szakmában sztrájk zajlott le, elsősorban a munkaviszonyok javításáért.

[16] MMTVD. I. kötet, 206.